

YABANCILAŞMA VE HIZLANMA

Geç Modern Zamansallığına Dair
Bir Eleştirel Teori'ye Doğru

Hartmut Rosa

Çeviri: Beyza Konuk

HARTMUT ROSA

Hartmut Rosa 1965 yılında Almanya'da doğmuştur. Humboldt Üniversitesinde PhD derecesini almasının ardından çeşitli üniversitelerde dersler vermiştir. Uluslararası Sosyoloji Birliği Araştırma Komitesinde (ISA RC35-COCTA) Başkan Yardımcılığı ve Genel Sekreterlik yapmıştır. Hâlen Jena Friedrich Schiller Üniversitesi Sosyoloji Enstitüsünde Profesör ve Erfurt Üniversitesi Max Weber İleri Kültürel ve Sosyal Çalışmalar Merkezinde direktördür. 2013 yılında Nouvel Observateur tarafından dünyanın en önemli 25 düşünürü listesine dâhil edilmiştir. Cicero Magazine'in 2019'da yayınladığı Almanya'nın en önemli 500 entelektüeli listesinde ilk 50'dedir. Aldığı ödüller arasında Tractatus Award ve Paul Watzlawick Ehrenring (Avusturya), Eric Fromm Preis (Almanya) ve Rob Rhoads Global Vatandaşlık Eğitim Ödülü 2020 (UCLA) vardır. Uluslararası Time and Society dergisinde editörlük yapmıştır. Zamanın sosyolojisi ve kimlik oluşumu alanlarında çalışmalarını sürdüren Rosa yeni eleştirel teorinin önde gelen temsilcilerinden biri olarak kabul edilir.

BEYZA KONUK

1996 yılında Bolu'da dünyaya geldi. Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji bölümünde lisans derecesini aldı. Eğitim, sağlık ve toplum ruh sağlığı kurumlarında yaptığı stajların ardından klinik psikolojiye yöneldi. Hâlen İbn Haldun Üniversitesi Klinik Psikoloji yüksek lisans programında eğitimine devam etmektedir. Normal ve anormal yaşantı tanımları, psikopatoloji kavramı ve psikoterapi konularına ilgi duyan Konuk, meslekî ve akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....9

BİRİNCİ KISIM

BİR SOSYAL HIZLANMA TEORİSİ..... 15

1. Sosyal Hızlanma Nedir?..... 15
2. Sosyal Hızlanmanın İtici Gücü..... 30
3. Sosyal Yavaşlama Nedir? 38
4. Neden Yavaşlama Değil, Hızlanma Var? 44
5. Bu Neden Önemli? Hızlanma ve “Dünyada
Oluşumuzun” Dönüşümü 47

İKİNCİ KISIM

**SOSYAL HIZLANMA VE GÜNCEL ELEŞTİREL
TEORİ VERSİYONLARI** 55

6. Eleştirel Teori'nin Koşulları..... 55
7. Hızlanma ve “İletişim Koşullarının Eleştirisi” 59
8. Hızlanma ve “Sosyal Tanınma Koşulları Eleştirisi” 62
9. Yeni Bir Totalitarizm Biçimi Olarak Hızlanma..... 66

ÜÇÜNCÜ KISIM

SOSYAL HIZLANMA ELEŞTİRİ KURAMININ

ÇERÇEVESİ 71

10. Zamansal Koşullar Tenkidinin Üç Varyantı..... 71

11. İşlevsel Eleştiri: Senkronizasyon

Bozukluğu Patolojileri..... 73

12. Normatif Eleştiri:..... 78

İdeolojiye Yeniden Dönüş 78

Gizli Sosyal Zaman Normlarını Açığa Çıkarmak 78

13. Etik Eleştiri 1: Modernitenin Tutulmayan Sözü. 83

14. Etik Eleştiri 2: Gözden Geçirilmiş Yabancılaşma

— Sosyal Hızlanma Neden “Yabancılaşma” Yaratır?. 89

SONUÇ..... 107

KAYNAKÇA 113

Bu projeyi tamamlamamdaki paha biçilmez yardımlarından ötürü Jens Beljan, Robert Dietrich, Sigrid Engelhardt, Claus Krogholm, Asger Sørensen ve André Stiegler'e şükranlarımı sunarım.

Hartmut Rosa

GİRİŞ

Bu kitap, modern yaşam üzerine bir incelemedir. Eksiksiz bir bilimsel veya felsefi kesinliğe ulaşmayı hedeflememektedir ancak geç modern toplumlardaki insanların sosyal deneyimleri ile yeniden bağlantı kurmak amacıyla sosyal felsefe ve sosyoloji açısından “doğru” türden soruları aramaktadır. Kitap; <sosyal bilimler insanların hayatlarıyla “uyum içinde olan”, öğrencileri harekete geçiren ve sonucunda ampirik araştırmaları tetikleyen sorular sormalıdır> inancı üzerine bina edilmiştir. Ayrıca ben de sosyolog, filozof ve politika kuramcılarının sıklıkla kendi önlere dahi aydınlatmayan tartışmalar ve araştırma projeleri içinde gömüldüğüne inanmaktayım. Bizler, Thomas Kuhn’un ifadesiyle yalnızca paradigmatik bulmaca çözümünü takip ediyoruz, dolayısıyla sosyoloji ve sosyal felsefe halkın geneline hitap eden şeyler sunamıyor. Bu nedenle geç modern kültür için, öğrenciler, sanatçılar ve toplumumuzun akıbeti ve geleceğiyle ilgilenen herkes için ilham verici ve meydan okuyucu iddiaları, hipotezleri ve teorileri tüketme riski altında olduğumuzu düşünüyorum.

Dolayısıyla bu kitapta insanoğlu için en önemli soruya geri dönme arzusundaım: İyi bir yaşam nedir ve neden bizde bulunmamaktadır (iddialı konuşuyorum zira şu anki normal kişisel ve sosyal yaşamlarımızın acilen bir reforma muhtaç olduğunu

düşünüyorum)? Hepimizin bildiği üzere sorunun ilk kısmını yanıtlamak neredeyse imkânsızdır, bu nedenle ikinci kısımdan başlıyorum. Aslına bakılırsa sorunun son kısmının şimdiye değin gördüğümüz tüm Eleştirel Teori türlerinin merkezinde yer aldığına inanıyorum; Adorno'nun sorusunda olduğu kesindir fakat aynı zamanda Benjamin ve Marcuse'u da etkilemiştir ve daha yakın zamanda Habermas ve Honneth'i de ve ayrıca Paris'teki ilk yazılarında genç Marx için de bir motivasyondur. Nitekim bu incelemedeki amacımız Eleştirel Teori geleneğini yeniden canlandırmaktır. Açıkça ifade etmek gerekirse iddiam şudur: Yaşamımızın yapısını ve kalitesini incelemenin bir yolu zamansal kalıplara odaklanmaktır. Zaman perspektifinden yalnızca yaşamın hemen hemen tüm yönleri anlaşılır bir şekilde ele alınmaz, bunun ötesinde zamansal yapılar toplumun mikro ve makro düzeyleri arasında da bağlantı kurar. Örneğin, eylemlerimiz ve yönelimlerimiz zaman normları, teslim tarihleri ve düzenlemeleri tarafından koordine edilir ve modern kapitalist toplumun "sistemsel zorunlulukları"na uydurulur. Dolayısıyla, modern toplumların etik bakımından açıklanmayan katı bir zaman rejimince düzenlendiğini, koordine edildiğini ve hâkimiyet altına alındığını iddia ediyorum. Dolayısıyla, modern şahıslar üzerinde etik kural ve yapıtımların asgari düzeyde kısıtlayıcı olmasından ötürü modern bireyler "özgür" olarak tanımlanabilir; buna karşın [söz konusu modern bireyler] çoğunlukla görünmez, politikayla ilişkili olmayan, üzerinde tartışılmamış, yeterli ölçüde teorileştirilmemiş ve açıklığa kavuşturulmamış zaman rejimleri tarafından sıkı bir şekilde düzenlenmiş, domine edilmiş ve baskılanmışlardır. Bu zaman rejimi bütüncül tek bir kavram altında analiz edilebilir: Sosyal hızlanma mantığı. Bu nedenle kitabın ilk kısmında modern zaman yapılarının oldukça belirli ve önceden saptanmış bir şekilde değiştiğini öne süreceğim; modern zaman yapıları inkâr kabul etmez şekilde modernite kavramına ve ruhuna bağlı olan hızlanma sürecinin kural ve mantığınca yönetilmektedir. Bu iddiayı ay-

rıntılı olarak ve tekrar tekrar başka yerlerde¹ sunmuş olmamdan ötürü burada sosyal hızlanma teorisini özetlemekle yetineceğim. İkinci kısımda hayatımızı sıkı bir şekilde yöneten zamansal kuralları yalnızca Eleştirel Teori'nin başlangıcından değil, aynı zamanda daha yaygın olan güncel versiyonları açısından da anlamının ve eleştirel bir analiz yapmanın hayati önemi haiz olduğu iddiasını geliştirmeye gayret edeceğim. Bu nedenle, iyi bir yaşam sürme kapasitemizi tehlikeye atan şeyin bir yandan (Honneth'in öne sürdüğü gibi) tanınma yapılarındaki bozulmalar; öte yandan (Habermas'taki gibi) iletişim yapılarındaki pürüzler olduğunu kabul edersek, tanınmanın ve (politik) iletişimin zamansallığını inceleyerek bu bozulmaların doğasına ilişkin önemli fikirler edinebiliriz. Bundan ötürü geç modern tanınma ve iletişim yapıları eleştirisinin sosyal hızlanma ile nasıl ve neden bu denli alakalı olduğunu ortaya koymaya çalışacağım. Bununla beraber daha büyük hedefim, Marx ve erken Frankfurt Ekolünün geliştirdiği ama hem Honneth hem de Habermas'ın terk ettiği eski bir eleştirel teori kavramını yeniden tesis etmektir: Yabancılaşma kavramı. Dolayısıyla mevcut "totaliter" biçimiyle sosyal hızlanmanın ciddi ve ampirik olarak gözlemlenebilen ve geç modern toplumlardaki modern "iyi yaşam" anlayışının gerçekleştirilmesinin önündeki asıl engel olarak görülebilen sosyal yabancılaşma biçimlerine yol açtığını iddia edeceğim. Bundan ötürü üçüncü (ve en önemli) kısımda yabancılaşmayı kavramsal temel taşı olarak tutan ama aynı zamanda ideoloji ve sahte ihtiyaçlar kavramlarını da yeniden yorumlamaya ve canlandırmaya çalışan "Eleştirel Sosyal Hızlanma Teorisi" düşüncesinin taslağını oluşturmaya çalışacağım.

Nihayetinde itibarımı yitirmeden temel sorunun ilk kısmından sonsuza dek uzak durmanın bir yolunu bulamayacağımı düşünüyorum. Eleştirel sosyal hızlanma teorisi iyi yaşamın hangi (anlaşılmayan) kavramına dayanmaktadır? Bu denemenin son sayfasında bu soruya tersinden yaklaşmayı deneyeceğim: "Yaban-

¹ Rosa 2005a, 2003; Rosa ve Scheuerman, 2009